

<https://doi.org/10.53656/bel2026-1s-1>

ВТОРАТА ЮЖНОСЛАВЯНСКА РЕДАКЦИЯ НА НЕСТИШНИЯ (ПРОСТИЯ) ПРОЛОГ

Проф. д.ф.н. Искра Христова-Шомова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Нестишният или Прост пролог е славянска книга с кратки четива за светците и празниците за всеки ден от календарната година. Има две южнославянски редакции на Нестишния пролог. Съществуването на втората редакция беше установено неотдавна. Тя е по-слабо разпространена от първата и се намира само в сръбски ръкописи. Но проложни четива по тази редакция се включват и в някои служебни минеи. В статията са дадени текстовете на три проложни четива според два Нестишни пролога: Лесновски пролог от 1330 г. (представител на първата редакция) и Загребски пролог от XIII – XIV в. (представител на втората редакция), както и според два служебни минея: Драганов миней от края на XIII в. и Охридски миней от 1425 г. Сравнението показва, че между първата и втората редакция има доста разлики както на лексикално, така и на синтактично равнище, а на места има променени цели изрази. Освен това понякога в една от двете редакции текстът е значително подълг. Четивата в Драгановия миней са според първата редакция за първото полугодие (септември-февруари) и според втората – за второто полугодие (март-август), а четивата в Охридския миней винаги следват втората редакция. Освен това, между двете южнославянски редакции има общи грешки, докато са известни староруски преписи с правилно четене. Това показва, че средновековният превод на Нестишния пролог е създаден сред източните славяни и по-късно е бил пренесен на Балканите.

Ключови думи: Нестишен (Прост) пролог; Служебен миней; средновековни славянски преводи; текстови редакции

1. Славянската книга Пролог и нейните две версии: Нестишен (Прост) и Стишен. Двете редакции на нестишния пролог

Пролог е славянското название на книга с кратки жития и четива за всеки ден от годината, разположени в календарен ред, за всеки светец и празник на всяка дата. Тя съответства на гръцката книга Менологий. В славянската православна традиция са известни две различни версии на Пролога: Нестишен или Прост пролог и Стишен пролог, наречен така защото преди всяко

четиво има поместени кратки стихове (най-често от два до пет стиха). Докато за Стишния пролог е известно, че има два различни превода (български и сръбски) (Bogdanovich, 1975; Ivanova, 1979; Petkov, 2000), всички известни преписи на Нестишния пролог възхождат към един превод. Около времето и мястото, където е създаден този превод, има редица спорове. Надявам се, че в тази статия давам отговор на въпроса за мястото на превода.

Делението на южнославянските преписи на Нестишния (Простия) пролог е направено от Владимир Мошин въз основа на състава на славянските паметни в тях – български или сръбски (Mošin, 1959), но съвсем доскоро се смяташе, че разликите между двете групи преписи се отнасят само до състава, а по отношение на текста между тях няма съществени различия. Съществуването на две южнославянски текстови редакции, разликите между които понякога са съществени, е забелязано за първи път от Людмила Прокопенко (Prokopenko, 2011, с. 706 – 707). Втората южнославянска редакция почти не е изследвана досега. Няколко текста според тази редакция бяха публикувани за първи път в моята статия за Драгановия миней (Hristova-Shomova, 2015), след това Марина Чистякова (Chistyakova, 2018) публикува още няколко текста, а в моя студия за Загребския пролог бяха поместени и коментирани още текстове (Hristova-Shomova, 2020a).

Втората редакция има по-малко преписи от първата и всички те са сръбски: Загребски пролог; Уваров 70 (в Държавния исторически музей в Москва); Вук 37; Вук 38 (в Берлинската национална библиотека, Ms. Slav. Wuk 37 и Wuk 38). Освен това във втората редакция на Нестишния пролог се откриват жития на сръбски светци: Арсений Сръбски, Сава Сръбски, Симеон Сръбски и Стефан Урош I. Затова Марина Чистякова я определя като сръбска, а първата редакция се смята за българска заради житията на български светци (Петка Търновска, Иван Рилски, Гаврил Лесновски, цар Петър Български, Йоан Полिवотски). Обаче и втората редакция е била известна на български книжовници. Доказателство за това са проложните четива по втората редакция, които се откриват в някои български празнични минеи. По-коректно е да се говори за първа и втора южнославянска редакция на Нестишния пролог, а не за българска и сръбска. При това първата редакция наистина е първа по време, защото съответства на източнославянските преписи на Нестишния пролог, а втората редакция съдържа редактиран текст на част от проложните четива, като при някои от текстовете редакционните промени са значителни.

2. Примери за проложни четива според двете редакции на Нестишния пролог

Тук привеждам за илюстрация три проложни четива за съпоставка на техния състав и текст в двете редакции на Нестишния пролог и в два празнични минея: Драганов и Охридски миней. За първата редакция е използван Лес-

новският пролог, а за втората – Загребският пролог (данни за ръкописите вж. в края на статията).

2.1. Житие на св. апостол Тома (6 октомври)

Лесновски пролог: СТЫИ АПЛЬ ФОМА. ВЪ ИНДИ ОУЧЮ СЛОВОУ БЖИЮ. И ВЪВРЖЕНЪ БЫ ВЪ ТЪМНИЦОУ МИНДИЕМЪ ЦРЕМЪ СЪ ИНЪМИ ОУЖНИКЪИ. И ОУЗАН ЖЕ СЪНЪ ЦРЪВЪ. И ТЕРТИЮ ТОГО МТИ. И МИВГИЮ И НАРКА ДАВШЕ ЗЛАТО ВНИДОШЕ КЪ АПЛОУ. И НАОУЧИШЕ СЕ Ѡ НЕГО СЛОВОУ БЖИЮ. И ПРИЕШЕ БЖИНЕ КРЩЕНИЕ. ЦРЪ ЖЕ ПРЪБЛОЖЕНИНА ВЪРЪИ РА ОУЖИКЪ СВОИХЪ РАЗГНАВАВ СЕ. ПЕТЪИМЪ ВОИНОМЪ ДА АПЛА. ПОВЕЛА ОУБИТИ ЕГО. ОНИ ЖЕ НА ГОРОУ НЪКАКОВОУ ВЪЗВЕДШЕ И. И КОПИЕМЪ ЗВОДОШЕ И. И МЪЕМЪ КОСНОУВШЕ СЕ ВНОУТЪРНИИ ЕГО. Ѡ НИХЪЖЕ МНИНА ОУВЕЗЕ СЕ ВЪНЦЕМЪ. НИСИФОРЪ ЖЕ И-ОУЗАНЪ. ПРЪБЫСТА НА ГОРЪ ИМАЖЕ СЕ НАВИ АПЛЬ И ДРЪЗАТИ ПОВЕЛА. БЪ ОНИСИФОРА ПОСТАВИЛЪ ПОПОМЪ. И ОУЗАНА ДИАКОНА ∴ л. 33а (Pavlova & Zhelyazkova, 1999, с. 51).

Загребски пролог: СТЫ АПЛЬ ХВЪ ФОМА. БЪШЕ ОУЧЕ СЛОВОУ БЖИЮ. ИЕТЪ ЖЕ БЫ ИНДИЕМЪ ЦРЕМЪ. И ВЪ ТЪМНИЦОУ ВЪВРЖЕНЪ БЫ. СЪ ИНЪМИ МОУЖЪ НЪКЫ. ОУЗАНЪ ЖЕ СЪНЪ ЦРЪВЪ. И ТЕРЕНТИНА МТИ ЕГО. И МИГДОННА ЖЕНА ЕГО. ДАШЕ ЗЛАТО МНОГО ЦРЪВИ. И ФОМЪ АПЛОУ ДА КРТИТЬ ИЕ. И НАОУЧЕНИ ЖЕ ВЪВЪШЕ Ѡ ТОГО СЛОВОУ БЖИЮ. ПРИЕШЕ БЖЪСТВНОЕ КРЩЕНИЕ. ЦРЪ ЖЕ РАЗГНЪВАВ СЕ ЗЪЛО. ВЪДА ИЕ ВОИНОМЪ. И ИЕМЪШЕ ЖЕ ИЕ ВОИНИ И ВЕДОШЕ И НА ГОРОУ НЪКОЮ (!). И СЪВОДОШЕ И КОПИНАМИ. И МЪЕМЪ КОСНЪВШЕ СЕ ВНОУТЪРНИХЪ ЕГО. Ѡ НИХЪЖЕ МОУЧЕНИНА ОУВЕЗЕ СЕ ВЪНЦЕМЪ. НИСИФОРЪ ЖЕ И ОУЗАНЪ ПРЪБЫСТА НА ГОРЪ. ИМАЖЕ СЕ НАВИ И СТЫИ ФОМА АПЛЬ ИХВЪ. ДРЪЗАТИ ПОВЕЛЪВАЕ. БЪШЕ БО НИСИФОРА ПОСТАВИЛЪ ПОПОМЪ. А ОУЗАНА ДИАКОНОМЪ. л. 34а.

Драганов миней: СТЫ АПЛЬ ФОМА. ВЪ ИНДИИ ОУЧА СЛОВО БЖЕ. ВЪВРЖЕНЪ БЫ ВЪ ТЕМНИЦЪ. МИНДЕЕМЪ ЦРЕМЪ. СЪ ИНЪМИ ЖНИКЫ. И ОУЗАНЪ ЖЕ СЪНЪ ЦРЪВЪ. И ТЕРТИА МТИ ЕГО. И МИГНОНИИ. И НАРКА. ДАВШЕ ЗЛАТО ВЪНИДОШЪ КЪ АПЛОУ. И НАОУЧИШЪ СА СЛОВОУ БЖИЮ Ѡ НЕГО. И ПРИЕШЪ БЖЪТВОЕ КРЩЕНИЕ. ЦРЪ ЖЕ ПРЪБЛОЖЕНИНА ВЪРЫ РАДИ. ЖЖИКЪ СВОИХЪ РАЗГНЪВА СА ЕТИМЪ ВОИНОМЪ АПЛА ДА ОУБИТИ ЕГО. ОНИ ЖЕ НА ГОРЪ НЪКАКЪ ВЪЗВЕДОШЕ И. И КОПИЕМЪ СЪВОДОШЪ И. И МЪЕМЪ КОСНЪВШИ СА ВЪНАТЪРНИХЪ ЕГО. Ѡ НИХЪЖЕ МЪЧЕНИА ВЪНЦЕМЪ ОУВЕЗЕ СА. НИСИФОРЪ ЖЕ И ОУЗАНЪ ПРЪБЫСТА НА ГОРЪ. ИМАЖЕ СА НАВИ АПЛЬ. И ДРЪЗАТИ ПОВЕЛЪ. БЪ БО ОНИСИФОРА ПОСТАВИЛЪ ПОПОМЪ. И ОУЗАНА ЖЕ ДИАКОНОМЪ ∴ л. 38г.

Охридски миней: СТЫ АПЛЬ ХВЪ ФОМА. БЪ ОУЧЕ СЛОВОУ БЖИЮ. И ИЕТЪ БЫ МИДИЕ ЦРЕМЪ. И ВЪ ТЪМНИЦОУ ВЪВРЖЕНЪ БЫ СЪ ИНЪМИ ОУЧЕНИКЪ. ОУЗАНЪ ЖЕ СЪНЪ ЦРЪВЪ. И ФЕРЕНТИА МТИ ЕГО. И МОУГДОННА ЖЕНА ЕГО. ДАШЕ ЗЛАТО МНО ЦРЪВИ. И ФОМЪ АПЛОУ ДА ИЕ КРЪТЬ. И НАОУЧИШЕ Ѡ НЕГО СЛОВОУ БЖИЮ. И ПРИЕШЕ БЖЪТВОЕ КРЩЕНИЕ. ЦРЪ ЖЕ РАЗГНЪВА СЕ И ВЪДАТЬ И. ЕМЪШЕ И ВОИНИ И ВЕДОШЕ ЕГО ВЪ ГОРОУ ВИСОКОУ. И СЪВОДОШЕ ЕГО КОПЫ. И МЪЕМЪ КОСНОУШЕ ВНОУТЪРНИИ ЕГО Ѡ ХА ОУВЕЗЕ СЕ ВЪНЦЕ. НИКИФОРЪ ЖЕ И ОУЗАНЪ ПРЪБЪСТА НА ГОРЪ. ИМАЖЕ СЕ НАВИ СТЫ ФОМА. ДРЪЗАТИ ПОВЕЛЪВАЕ. БЪ ОНИСИФОРА (!) ПОСТАВИЛЪ ППА. И ОУЗАНЪ ДИАКОНЪ. ТЪ МТВЪМИ БЕ ПОМОУИ НА ∴ л. 38в.

В това житие има няколко текстологични разлики между двете редакции. В началото в първата редакция се съобщава, че апостол Тома е проповядвал в Индия, а във втората редакция названието Индия липсва, а царят вместо

Миндий е наречен Индий. Разказът за гнева на цар Миндий е предаден по различен начин в двете редакции, като в първата е доста по-дълъг и се казва, че царят е заповядал на петима воители да убият апостола. В епизода с изкачването на планината в първата редакция не се споменава за войници, а във втората се казва, че светецът е бил качен на планината от войници. Текстът в Драгановия миней е според първата редакция, а Охридският миней следва втората редакция, но името на индийския цар в него е написано правилно.

2.2. Житие на св. Варвара (4 декември)

Лесновски пролог: Ст҃ага мѣнца варвара. ѿ вѣстока дѣщи дивскоригада нѣкоѣго елина при максимѣнѣ безаконномѣ цѣри. и зане быти ѿи краснѣ. тако да не вѣсхытитѣ ѿ. никтоже ѿцѣ же не сътвори стѣльпъ высокъ. и затвори а въ немѣ. и да ѿи идолы. да покланѣет сѧ имѣ она же идолы съкроуши. хѣ же желаше и утѣше. ѿнѣдоже бана зыжѣшоу ѿцоу не. и повелѣвшоу хытрѣцемѣ. едино шкѣнце сътворити. и шедшоу же емоу. она же ѿ стѣльпа прѣникнѣши. тремѣ шкѣнцемѣ повелѣ быти. въ имѣ ѿца и сѣна и ст҃аго дѣха. оубѣдѣна же бывши князоу и мѣна. и по семѣ бѣжавши на горѣ. и погнавши ѿ ѿцѣ не. и своимѧ рѣкама оусѣкнѣ ѿ. съходящоу съ горы. съжеже и шгнь. съ нѣ спадшии. л. 79а-б (Pavlova & Zhelyazkova, 1999, с. 97).

Загребски пролог: Ст҃ага мѣнца хѣва вар'вара. бѣше ѿ вѣстока. дѣщи дивскора нѣкоѣго елина. и при маѣимѣнѣ цѣри безаконнѣмѣ. бѣше же красна вельми зѣло. ѿцѣ же не створи стѣльпъ высокъ. и затвори ю въ немѣ. да не вѣсхытитѣ не никтоже. и дастѣ ѿи идолы да покланѣет се емоу. она же идолы скроуши. и хѣ желаше и утѣше. и баню зиждоушоу ѿцоу не. и повелѣвшоу хитрѣцемѣ. едино шкѣнце створити. и шедшоу же емоу на поутѣ она же и изъ стѣльпа изъникнѣши. и повелѣ тремѣ шкѣнцемѣ быти. въ имѣ ѿца и сѣна и ст҃го дѣха. вѣдѣна же бывши ѿцемѣ тако естъ хрѣтиана. прѣдана бы ипарьхоу. и мѣна бы. и по семѣ бѣжавши на гороу. и скры се. ѿцѣ же не. шорѣтъ ю и етъ ю. и своимѧ роукама оусѣкнѣноу ю. съходящоу же емоу съ горы. и съжеженъ бы шгнемѣ с нѣсе падшиимѣ. л. 78б.

Драганов миней: Ст҃ага мѣнца варвара. бѣ ѿ вѣстока. дѣщи дивскоригада нѣкоѣго елина. при маѣимѣнѣ безаконнѣмѣ цѣри. ѿцѣ же не. зане быти ѿи краснѣ. тако не вѣсхытитѣ ж никтоже. створи стѣльпъ высокъ. и затвори ж въ немѣ. и дастѣ ѿи идолы. да покланѣет сѧ имѣ. она же идолы скроуши. хѣ желаше и утѣше. и повелѣвшоу ѿнѣдоу же. и бана зижѣще ѿцоу еж. повелѣвшоу хытрѣцемѣ едино шкѣнце створити. и шедшоу емоу. она же ѿ стѣльпа прѣникнѣвши тремѣ шкѣнцемѣ повелѣ быти. въ имѣ ѿца и сѣна и ст҃го дѣха. швѣдѣна бывши тако хрѣтианка естъ. и прѣдана бывши князоу и мѣна бы. и по семѣ бѣжа въ горѣ. и погнавъ ж ѿцѣ. своимѧ рѣкама оусѣкнѣ ж. съхода же съ горы съжеженъ шгнѣ съ нѣ спадшии. л. 78г.

Охридски миней: Ст҃ага мѣнца хѣва варвара. бѣ ѿ вѣстокъ дѣщи дивскора нѣкоѣго елина. при маѣимѣнѣ цѣри безаконнѣмѣ. бѣше хрѣтианица. ѿцѣ же и сътвори стѣльпъ высокъ. и затвори ю въ немѣ. да не вѣсхытитѣ ю никто. и дастѣ ѿи

идола покланяет се кмоу ѿна же идола съкроушии. и ха желаше и уташе (!). и баню зижоушоу ѿцоу не. и повелѣ хитрьцоу. единно ѿконци сътвориты се. ѿшьшоу кмоу на поуць. ѿна же изъ стьпа изникшии повелѣ трѣ ѿконцѣ быти. въ имѣ ѿца и сна и стго дха. свѣденна же бывшии ѿцемь не. тако хрѣтианица не. и прѣдана бы епархоу на мниѣ. и мннаа бы крѣпко. и по семь побѣже въ горюу и скри се. ѿць же юу ѿбрѣте ю. и свима роукама оуѣкнѣ ю. съхощемоу же кмоу съ горы. и съжеженъ бы ѿгниемь съ нбсъ спашимь. тоу мѣтвами бѣ млоуи насъ — л. 105г.

В това житие на няколко места има разлики между текстовете на двете редакции, по-съществени са във втората част. Има разлики на равнище синонимия: кѣнасъ срещу епархъ; на граматично равнище: быти срещу вѣше; съжеже и срещу съжеженъ вьсттъ; на словообразователно равнище: прѣникнѣти срещу изникнѣти. Има разместване на фразите в епизода, в който се говори за кулата, построена от бащата на светицата. Във втората редакция има и кратки добавки: и съкры са в разказа за бягството на мъченицата в планината. И тук в Драгановия миней се намира текст според първата редакция, а в Охридския миней – според втората редакция.

2.3. Житие на св. Георги (23 април)

Лесновски пролог: Георгіе хѣвъ мникъ. бы оубо при диоклитіанѣ цри. ѿ страны кападокиискыа. рода славна. комись саномь. гонению же сжшоу на хрѣтианы. и на всѣкъ днь оуби/важмоу. самъ ставъ прѣдъ мѣлемь и вбличи и. сего ради копиемь оударень бы въ чрѣво. и на колеси привазанъ бы. всъждоу имѣща желѣза вѣтра съставленна. и низъ поуценъ бывъ. и съдробенъ. и паку исцѣлѣвъ. и гавль са ненадежнѣ цреви. и многыа оутоли вѣровати хѣви. и паку различнѣ мѣчувь и. магнетію знаменна просившоу. и всьскри мрътвьца. прѣдъ многыми змершѣ. и паку вѣровашѣ хѣви мнозы. въ нѣже бѣ гликеріе. неже волъ оумори. шедъ стѣи и всьскри и. иже оуѣченъ бы. разоривъ мѣтвоя идолы. и мѣчемь глѣва не оуѣчена бы. и того мѣтва. л. 199а-б. (Pavlova & Zhelyazkova, 1999, с. 217).

Загребски пролог: Георгіе стѣи мкъ хѣвъ бы оубо при диоклитіанѣ цри. ѿ страны кападокиискіе. рода славна комитъ саномь. гонению же бывшоу на хрѣтианы. и на всакъ днь оубиваемомь. самъ ставъ прѣдъ мѣлемь вбличи и. и сего ради копиемь оугазвленъ бы. и на колели привезанъ бывъ всоудоу имоушоу желѣза изощрена съставлена. и низоу поученъ бы. и съдробенъ. и паку ицѣлѣ и гавль се зравъ цреви. и многы оутоли вѣровати хѣви. и паку// различнѣ моученъ бывъ. магнетіе въспроси знаменна. и всьскрси стѣи георгіе мрътвьца. прѣдъ многыми оумьрьша. и паку вѣроваше мнозы въ ха. въ нѣхъже бѣ клоукеріи. неже волъ оумьрьшь. стѣи же створи и жива. иже посѣченъ бы. разори же мѣтвоя идолы. и мѣчемь въ главоу оуѣченъ бы. и тако ха ради сконьча се. неже мѣтвами бѣ помѣоу. л. 186а-б.

Драганов миней: Георгіе мкъ хѣвъ бы оубо при діоклитіанѣ цри. ѿ страны кападокиискыа. рода славна комитъ саномь. гонению же бывшоу на хрѣтианы. на всѣкъ днь оубиваемымъ. и самъ ставъ прѣдъ мѣемъ вбли и. и того ради копи-

емѣ оугазвенѣ бы въ срѣце· и на колесници привазанѣ бы· всждоу имаща желѣза
 изношена· съставлена· и низоу поуценѣ бы и съдробенѣ· и паки ицѣлѣи гави са
 здравѣ црѣви· и многы вѣща вѣровати хѣи· и паки различно мнѣ бывѣ· маг-
 нентѣтанѣ проси знаменита· и вѣрси стѣи георгіе мрѣца· и прѣ всѣми многыми
 люми змѣрша· и мнози вѣровашѣ въ хѣ· въ нихже вѣ галиагерии· егже волѣ
 змори стѣи створи жива· и идолы разори мѣтвож· томоу же бывшѣ· и мѣмѣ въ главѣ
 вѣченѣ бы· и тако сконча с. л. 165г.

Това четиво не е поместено в Охридския миней.

В Житието на св. Георги се откриват редица разлики между двете редак-
 ции, на което обръща внимание и А. Стойкова (Stoykova, 2016, с. 358). Някои
 от тях са на равнище лексикални синоними: сжцоу — бывшоу, оугаренѣ —
 оугазвенѣ, остра — изношена. Други са на синтактично равнище: различнѣ
 мжувѣ и — различно мнѣ бывѣ; мѣемѣ глѣа ѿго оуствѣна бы — мѣмѣ въ главѣ
 вѣченѣ бы. На места е променен целият израз, като се запазва значението:
 шедѣ стѣи и въскрѣи и — стѣи створи жива. Драгановият миней следва навсякъ-
 де втората редакция.

3. Изводи от представения материал

Въз основа на представените примери можем да направим следните изводи.

Първо, в някои от четивата между първата и втората редакция има доста
 разлики както на лексикално, така и на синтактично равнище, а на места има
 променени цели изрази. Освен това в някои части от четивата има съществени
 разлики между двата текста, които надхвърлят замяната на отделни думи или
 изрази. Понякога в една от двете редакции текстът е значително по-дълъг. По-
 често това се наблюдава при втората редакция (вж. Hristova-Shomova, 2020a;
 2024, с. 251 – 267). Това показва, че втората редакция е извършена въз основа
 на гръцки източник, в който част от четивата са били по-обемни, отколкото са
 били в ръкописа, от който е направен първоначалният превод.

Второ, Охридският миней, който съдържа новоизводни служби (по Йеру-
 салимския устав) за месеците от септември до февруари и за август и старо-
 изводни служби за месеците от март до юли, навсякъде следва втората редак-
 ция, която е представена в Загребския пролог. Вижда се, че той е попълван с
 четива от Нестишния пролог по втората редакция. Трябва да се отбележи, че
 в новоизводните миней по принцип се поместват четива от Стишния пролог.
 А в Охридския миней намираме четива от Нестишния пролог, при това от не-
 говата втора редакция. Това показва, че в книжовния център, в който е писан
 този ръкопис, са използвали втората редакция на Нестишния пролог.

Трето, в Драгановия миней от края на XIII в., който е староизводен, про-
 ложното *Житие на св. Георги* също е по втората редакция. Драгановият ми-
 ней е един от малкото староизводни службени миней, в които са поместени
 проложни четива (Turilov, 2012). Затова наличието в него на проложно житие

по втората редакция е важно. То свидетелства за това, че още в самото начало на включването на проложни четива в служебните минеи втората редакция на Нестишния пролог е имала достатъчно широко разпространение на Балканиите и сред българските книжовници.

4. Общи грешки между първата и втората редакция на Нестишния пролог

Трябва да се отбележи, че в Нестишния пролог има места, на които във всички южнославянски преписи (както по първата, така и по втората редакция) се намират общи грешки, докато в някои източнославянски преписи се съдържа правилният текст. Тук привеждам два примера. В Житието на св. Анастасия (22 декември) изразът *ѣлаβε δὲ ἄνδρα Πόπλιον λεγόμενον* в староруския Софийски пролог се превежда с *поѣ же моужѣ поплни нарицаемаго* (л. 99v, Krysko, 2010, с. 512). В Лесновския пролог (по първата редакция) преводът е *поѣ же мѣжа по плѣти глѣмааго* (л. 93v, Pavlova & Zhelyazkova, 1999, с. 111), а в Загребския пролог (по втората редакция): *поѣтъ же моужа по плѣти* (л. 93r). В староруския източник собственото име Πόπλιον е предадено правилно, а в южнославянските преписи и по двете редакции вместо него се намира сгрешената фраза *по плѣти*. Това показва, че техният първичен източник е бил със сгрешен текст.

Следващият пример е от четивото за Въздвижение на 14 септември. В гръцкия му текст е използвана думата *ιστοριογράφων*. В Лобковския пролог тя е преведена правилно с *историѣ писатели* (л. 16v, Krysko, 2010, с. 68), а в двете южнославянски редакции се намира една и съща грешка, която произлиза от това, че не е разбрана думата *история*: *створи писателѣ* в Лесновския пролог (л. 14v, Pavlova & Zhelyazkova, 1999, с. 32) и *створи писаниѣ* в Загребския пролог (л. 14r). Очевидно и двете редакции произлизат от източник с грешка: замяна на *историѣ* с глаголната форма *створи*.

Към тези примери може да се добави и едно място в *Житието на св. Варвара*, където южнославянските преписи и по двете редакции съдържат вариант, различен от варианта в староруския Софийски пролог. В него изразът *μίαν θυρία ποιῆσαι* се превежда с *ѣдинѣ двѣрцѣ створити* (л. 79r, Krysko, 2010, с. 432), а в двете южнославянски редакции се намира друг израз: *ѣдино окъньце сътворити* (в Лесновския пролог, л. 79v, Pavlova & Zhelyazkova, 1999, с. 97; в Загребския пролог, л. 78v). И в този случай общият източник на двете южнославянски редакции е съдържал промяна спрямо първоначалния превод.

Тези примери водят до извода, че южнославянските преписи на Нестишния пролог и по двете му редакции са вторични по отношение на източнославянските.

Заклучение

В обобщение може да се каже, че разликите между двете редакции на Нестишния пролог понякога се проявяват само на равнище синонимия, но в много случаи те се отнасят до състава и съдържанието на проложните четива. В някои български служебни минеи, както староизводни, така и новоизводни, се намират проложни четива по втората редакция. Това показва, че тя е била достатъчно добре известна на българските книжовници и не може да се каже със сигурност къде е възникнала. Наличието на общи грешки и в двете южнославянски редакции, при съществуването на староруски преписи с правилно четене, показва, че известният днес средновековен превод на Нестишния пролог е създаден сред източните славяни и по-късно е бил пренесен на Балканите.

Благодарности и финансиране

Статията е подготвена с финансовата подкрепа на програма SUMMIT към Софийския университет „Св. Климент Охридски“, с която се осъществи моето участие в XVII международен конгрес на славистите с доклад на същата тема.

ИЗПОЛЗВАНИ РЪКОПИСИ

Драганов миней. Български ръкопис от края на XIII в., пази се в Зографския манастир на Света гора под № 54. Използван е по фотокопия в Зографската стая към Библиотека „Филологии“ на Софийския университет.

Загребски пролог. Сръбски ръкопис от края на XIII – началото на XIV в., пази се в HAZU III.c.6. Използван е de visu.

Лесновски пролог. Български ръкопис от 1330 г., пази се в Белград, Архив на Сръбската православна църква, № 53. Използван е по изданието (Павлова & Желязкова, 1999).

Охридски миней, празничен. Български ръкопис от 1435 г., пази се в НБКМ, № 122, новоизведен за септември-февруари и август, староизведен за март-юли. Използван е de visu.

Софийски пролог. Староруски ръкопис от края на XIII – началото на XIV в., пази се в Санкт-Петербург, РНБ, Софийское собрание, № 1324. Използван е по изданието (Крысько, 2010).

ЛИТЕРАТУРА

Богдановић, Д. (1975). Две редакције стиховног пролога у рукописној сбирци манастира Дечана. В: *Упоредна истраживања*. 1, 37 – 72. Институт за књижевност и уметност.

Иванова, Кл. (1999). Пролог. В: Д. Петканова (съст.). *Старобългарска литература*. Енциклопедичен речник (с. 372 – 373). Петър Берон.

- Крысько, В. Б. (ред.). (2010). *Славяно-русский Пролог по древнейшим спискам*. Том I. Азбуковник. ISBN 978-5-91172-041-4.
- Павлова, Р. & Желязкова, В. (1999). *Станиславов (Лесновски) пролог от 1330 година*. Фабер. ISBN 954-9541-41-X.
- Петков, Г. (2000). *Стихият пролог в старата българска, руска и сръбска литература. Археография, текстология и издание на проложни стихове*. Университетско издателство „Паисий Хилендарски“. ISBN 954-423-198-6.
- Прокопенко, Л. В. (2011). Текстология Синаксаря (Пролога) за септември-февраль. В: Крысько, В. Б. (ред.). *Славяно-русский Пролог по древнейшим спискам*. Том II (690 – 759). Азбуковник. ISBN 978-5-91172-041-4.
- Стойкова, А. (2016). *Свети Георги Победоносец. Агиографски произведения в южнославянската средновековна традиция*. Изток – Запад. ISBN 978-619-152-903-2.
- Турилов, А. (2012). Забытые и малоизвестные факты из истории древнейшего перевода Пролога у южных славян (К проблеме „первого восточнославянского влияния“). *Славяноведение*, 47(2), 8 – 26. ISSN 0869-544X.
- Христова-Шомова, И. (2015). Проложните четива в Драгановия миней. В: *Кирило-Методиевски четения 2015. Юбилеен сборник* (157 – 174). Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. ISBN 978-954-07-4007-2.
- Христова-Шомова, И. (2020a). Загребският пролог като представител на втората южнославянска редакция на Простия пролог. *Старобългарска литература*, 61 – 62, 197 – 224. ISSN 0204-868X.
- Христова-Шомова, И. (2020b). *Охридски миней. Първа част*. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. ISBN 978-954-07-5095-8.
- Чистякова, М. (2018). Классификация южнославянских списков Синаксаря по структурным и языковым особенностям. *Slavistica Vilnensis*, 63, 35 – 58. ISSN 2351-6895.
- Mošin, V. (1959). Slavenska redakcija Prologa Konstantina Mokisijskog u svjetlosti vizantijsko-slavenskih odnosa XII – XIII vijeka. In: *Zbornik historijskog instituta Jugoslavenske akademije. II*, 17 – 68. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Acknowledgements & Funding

The article was prepared with the financial support of the SUMMIT program at Sofia University “St. Kliment Ohridski”, which made it possible for me to participate in the XVII International Congress of Slavists with a paper on the same topic.

REFERENCES

- Bogdanovich, D. (1975). Two redactions of the Verse Prolog in the Manuscript Collection of Dechani Monastery. In: *Uporedna istrazhivanja (Comparative Studies)*, 1, 37 – 72. Institute for Literature and Art.
- Chistyakova, M. (2018). Classification of the South Slavic Manuscripts of the Synaxarion According to Their Structure and Linguistic Features. *Slavistica Vilnensis*, 63, 35 – 58.
- Hristova-Shomova, I. (2015). The Prolog readings in the Draganov Menaion. In: *Cyrillo-Methodian Readings 2015. Anniversary Collection*, 157 – 174. St. Kliment Ohridski University Press.
- Hristova-Shomova, I. (2020a). The Zagreb Prolog as a Representation of the Second Redaction of the Second South Slavic Redaction of the Plain Prolog. *Old Bulgarian Literature*, 61 – 62, 197 – 224.
- Hristova-Shomova, I. (2020b). *Ohrid Menaion. First Part*. St. Kliment Ohridski University Press.
- Ivanova, Kl. (1999). Prolog. In: D. Petkanova (ed.) *Old Bulgarian Literature. Encyclopedia*, 372 – 373. Petar Beron.
- Krysko, V. B. (Ed.). *Slavic-Russian Prolog According to the Oldest Manuscripts*. (2010). T. I. Azbukovnik.
- Mošin, V. (1959). Slavenska redakcija Prologa Konstantina Mokisijskog u svjetlosti vizantijsko-slavenskih odnosa XII – XIII vijeka. In: *Zbornik historijskog instituta Jugoslavenske akademije. II*, 17 – 68. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Pavlova, R. & Zhelyazkova, V. (1999). *Stanislavov (Lesnovski) prolog from 1330*. Faber.
- Petkov, G. (2000). *The Verse Prolog in the Ancient Bulgarian, Serbian and Russian Literature. Archaeography, Text Study and Edition of Prolog Verses*. Paisij Hilendarski University Press.
- Prokopenko, L. V. (2011). Text Study of the Synaxarion (Prolog) for September to February. In: Krysko, V. B. (Ed.). *Slavic-Russian Prolog According to the Oldest Manuscripts, II*, 690 – 759. Azbukovnik.
- Stoykova, A. (2016). *St. George the Victorious. Hagiographic Works in the South Slavic Medieval Tradition*. Iztok-Zapad.
- Turilov, A. (2012). Forgotten and Little-known Facts in the History of the Oldest Translation of the Prolog Among the South Slavs (to the Problem of the Second “East Slavic Influence”). *Slavyanovedenie*, 47(2), 8 – 26.

THE SECOND SOUTH SLAVIC REDACTION OF THE NON-VERSE (PLAIN) PROLOG

Abstract. The Non-Verse (Plain) Prolog is a Slavic book which contains short texts about saints and feasts for every day of the year. There are two South Slavic redactions of the Non-Verse Prolog. The existence of the second redaction was recently discovered. It is less common than the first and is found only in Serbian manuscripts. But Prolog readings are also included in some Office *Menaia*. Three Prolog readings are represented in this article according to two manuscripts of the Non-Verse Prolog: the Lesново Prolog from 1330 (a representative of the first redaction) and the Zagreb Prolog from the 13th -14th centuries (a representative of the second redaction), as well as according to two Office *Menaia*: The Draganov *Menaion* from the end of the 13th century and the Ohrid *Menaion* from 1435. The comparison shows that there are differences between the first and the second redaction, both at the lexical and syntactic levels, and sometimes entire expressions have been changed. Moreover, in some cases the text in one of the two redactions is significantly longer. The readings in the Draganov *Menaion* are according to the first redaction for the first half of the year (September-February) and according to the second – for the second half of the year (March-August), while the readings in the Ohrid *Menaion* always follow the second redaction. Further, there are common errors between the two South Slavic redactions, while Old Russian manuscripts with correct reading are known. This witnesses that the medieval translation of the Non-Verse Prolog was created among the Eastern Slavs and was later brought to the Balkans.

Keywords: Non-Verse Prolog; Office *Menaion*; medieval Slavic translations; text redactions

✉ **Prof. Iskra Hristova-Shomova, DSc.**

ORCID iD: 0009-0005-1603-2562

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

E-mail: ishomova@slav.uni-sofia.bg;

iskrashomova@gmail.com